

КВАЛІМЕТРИЧНА МОДЕЛЬ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВЧИТЕЛЯ

Особливою проблемою сьогодення є розвиток творчого потенціалу особистості, її креативних здібностей, творчої активності.

Питання формування творчого потенціалу учителів постійно перебуває в колі пильної уваги науковців. Позитивно оцінюючи здобутки педагогічної науки щодо цього, слід зауважити, що в працях розкривають лише окремі аспекти проблеми, бракує системних досліджень щодо розвитку творчої активності як майбутнього, так і вже працюючого вчителя. До сьогодні не розроблено апарат вимірювання рівня творчого потенціалу педагога, наявність якого значною мірою могла б вплинути на якість використання цього потенціалу в діяльності спеціаліста.

Аналіз наукових джерел дає змогу стверджувати, що проблема формування творчого потенціалу розглядалася у вітчизняних і зарубіжних дослідженнях з позиції професійної підготовки майбутнього педагога. Наявний певний позитивний досвід у розробці основних теоретичних положень з цієї проблеми. Зокрема, філософський аспект творчості розглядали у своїх наукових працях В. Біблер, Ю. Бородай, М. Данилов, К. Кедров, П. Копцин, О. Коршунов та інші. Д. Богоявленська, Л. Виготський, В. Давидов, Д. Ельконін, О. Леонт'єв, А. Лук, Я. Пономар'єв, С. Рубінштейн та інші розробили психологічну базу цієї проблеми. Проте питанням розвитку творчого потенціалу вчителя-практика приділяється недостатньо уваги. Педагогічний аспект формування та розвитку творчої активності вчителя, визначення найважливіших якостей педагога, які сприяють його успішній творчій діяльності, розглядаються в працях Ю. Азарова, В. Андреева, Ю. Бабанського, О. Бодальова, Д. Вількєєва, М. Данилова, В. Загвязінського, І. Зязюна, В. Кан-Калика, Н. Кичук, Н. Кузьміної, Л. Лузіної, М. Махмутова, М. Нікандрова, І. Огороднікова, Н. Половнікової, М. Поташика, І. Родак, С. Сисоевої, М. Скаткіна, В. Сластьоніна, Р. Шакурова, Т. Шамової, Г. Щукіної та інших науковців.

Мета статті – розробка інструментарію для визначення рівня творчого потенціалу вчителя загальноосвітньої школи.

Творчий потенціал педагога визначається як сукупність соціокультурних і творчих характеристик особистості педагога, яка виявляє готовність вдосконалювати педагогічну діяльність, наявність внутрішніх засобів і методів, здатних забезпечити цю готовність.

Складовими творчого потенціалу вчителя є такі: загальнокультурні й професійні знання, гуманітарний світогляд, на основі яких будується й регулюється педагогічна діяльність, розвинуте чуття нового, високий ступінь розвитку творчого мислення, його гнучкість і оригінальність, здатність швидко змінювати прийоми дій відповідно до нових умов [4].

Не всі вчені поділяють думку про домінуючу роль природжених здібностей у творчому самовиявленні індивідуума. За висновками багатьох

досліджень, звичайна людина відрізняється від відомих особистостей не відсутністю творчих можливостей, а здатністю їх виявляти, підтримувати і реалізовувати [4; 8]. Тому правомірним є питання про визначення рівня творчого потенціалу вчителя та створення сприятливих умов для його розкриття і, зокрема, в процесі післядипломної освіти.

Творчий потенціал будь-якої людини, у тому числі й педагога, характеризується рядом особливостей особистості, які називають ознаками творчої особистості.

Науковці наводять різні переліки таких ознак. Вони виокремлюють здатність особистості помічати та формулювати альтернативи, піддавати сумніву на перший погляд очевидне, уникати поверхових формулювань; вміння проникати в проблему і водночас відриватися від реальності, бачити перспективу; здатність відмовитися від орієнтації на авторитети; уміння побачити знайомий об'єкт з нового боку, у новому контексті; готовність відмовитися від теоретичних суджень, поділу на чорне та біле, відійти від звичної життєвої рівноваги та стійкості заради пошуку [3; 10].

Інші автори відносять до ознак творчої особистості легкість асоціювання (здатність до швидкого та вільного переключення думок, здатність викликати у свідомості образи та створювати з них нові комбінації); здатність до оцінних суджень та критичність мислення (вміння обирати одну з багатьох альтернатив для її перевірки, здатність до перенесення рішень); готовність пам'яті (оволодіння досить великим обсягом систематизованих знань, підпорядкованість і динамічність знань) і здатність до узагальнення та відкидання несуттєвого [4; 8].

Учені також вважають творчою ту особистість, провідною характеристикою якої є креативність як здібність перетворювати діяльність на творчий процес. Є. Громов і В. Моляко виділяють сім ознак креативності: оригінальність, евристичність, фантазія, активність, сконцентрованість, чіткість, чуттєвість.

Креативність виступає умовою творчого саморозвитку особистості, є суттєвим резервом її самоактуалізації. Креативність виражається чуттєвістю до проблем, відкритістю до нових ідей та здатністю руйнувати чи змінювати стійкі стереотипи з метою створення нового, отримання нетривіальних, неочікуваних і нетипових вирішень проблем.

Таким чином, наявність інноваційного потенціалу визначають за такими показниками:

– творча здатність генерувати нові уявлення та ідеї. Зумовлюється професійною настановою на досягнення пріоритетних завдань освіти; вміннями проектувати і моделювати свої ідеї на практиці. Реалізація інноваційного потенціалу вчителя передбачає значну свободу дій і незалежність його у використанні конкретних методик, нове розуміння цінностей освіти, прагнення до змін, моделювання експериментальних систем;

– високий культурно-естетичний рівень, освіченість, інтелектуальна глибина і різнобічність інтересів педагога. На перший план виступає неповторна своєрідність кожної особистості, самооцінка соціокультурного та

інтелектуального рівня розвитку; вибір різних форм культурної та наукової, творчої активності;

– відкритість особистості педагога до нового розуміння і сприйняття різних ідей, думок, напрямів, течій, що базується на толерантності особистості, гнучкості та широті її мислення.

Еталон, ідеальна модель учителя-творця включає в себе й загальнокультурну, професійно-предметну, методичну, психолого-педагогічну підготовленість, захопленість своєю роботою й почуття романтизму, повагу й довіру до особистості учня.

Таким чином, розвиток творчого потенціалу вчителя є необхідною умовою творчості, внаслідок якого формуються творчі здібності, виховується творче мислення, ставлення до дійсності в учителя й учня [2].

Творчий потенціал розвивається поступово, поетапно, через збагачення творчого досвіду, систематичне спрямування на творчу діяльність, виховання потреби у творчості.

Дуже важливим є оцінювання творчого потенціалу кожного вчителя для того, щоб допомогти йому і дати можливість розвиватися в потрібному руслі.

Для оцінювання педагогічних явищ і процесів в останні роки дуже широко використовується педагогічна кваліметрія.

Проте в жодній із праць, у яких іде мова про розвиток креативності вчителя, не робиться спроба визначення рівня творчого потенціалу вчителя за допомогою математичних методів.

Аналіз бібліографії з питань вимірів у педагогіці показує, що у нас в країні та за кордоном розроблялись і застосовувались на практиці десятки різних методик оцінювання якості педагогічних об'єктів, але, як правило, на емпіричному рівні, без використання методів кваліметрії. На сучасному етапі розвитку науки необхідно створювати ефективну систему вивчення педагогічної діяльності на основі кваліметричної діагностики. Саме кваліметричний метод діагностики творчого потенціалу створює основу для його оцінювання, дає змогу визначити сильні сторони педагога, окреслити шляхи ліквідації виявлених прогалин. Кваліметрія – наукова сфера, яка вивчає методологію і проблематику кількісних оцінок якості будь-яких предметів або процесів [1]. Кваліметричний підхід (від лат. *qualis* – який за якістю і грец. *metreo* – міряю) передбачає кількісний опис якості предметів або процесів (кількісний опис якості). На сьогодні кваліметрія набула в педагогіці широкого вжитку. Педагогічна кваліметрія – це використання методів загальної кваліметрії в педагогічних вимірюваннях для кількісного оцінювання психолого-педагогічних та дидактичних об'єктів.

Згідно з Г. Єльніковою [7], педагогічна кваліметрія – це міждисциплінарна наука, яка поєднує в собі педагогіку, математику, загальну кваліметрію, соціологію, кібернетику тощо.

У педагогічній кваліметрії розглядаються як загальні проблеми вимірів, так і конкретні завдання, пов'язані з вимірами і педагогічними дослідженнями, такі, наприклад, як розробка параметрів вимірів знань

учнів (М. Алексєєв, О. Левін, М. Соколова), педагогічної експертизи (А. Єрмола, В. Черепанов), оцінки складності навчального тексту (Я. Мілк) та інші.

Для створення еталону творчого потенціалу вчителя необхідно визначити його критеріальну основу – фактори, критерії та показники. Параметр (від грец. *parametron* – той, що вимірює) – це величина, що характеризує будь-яку основну властивість пристрою, системи чи явища, процесу тощо. Л. Даниленко під поняттям “параметр” розуміє основну властивість процесу, явища, системи; в освіті – суттєву ознаку або основну властивість педагогічного явища чи процесу [5, с. 71]. Фактор – це суттєва характеристика властивості (параметра). Критерій – ознака, на основі якої проводиться оцінювання суттєвих характеристик явища (факторів). Показник критерію – те, за чим можна оцінювати хід чогось (критерію чи ознаки). При визначенні сутнісних факторів, критеріїв та показників критеріїв творчого потенціалу необхідно враховувати відсутність щодо цього питання державних унормованих положень, рішень, настанов, наказів тощо, суворої регламентації професійних вимог, принципів, дисциплінарних норм.

У результаті проведеного аналізу теоретичних джерел, досвіду практичної діяльності, анкетування та опитування вчителів, керівників шкіл і з огляду на те, що творчий потенціал реалізується в діяльності, нами було визначено основні характерні складові (надалі – фактори) творчого потенціалу вчителя та виокремлено рівні сформованості творчого потенціалу педагога: високий, середній, низький.

Отже, використавши фактичний матеріал, ми визначили показники творчого потенціалу вчителя. Кожен фактор розкривається через систему критеріїв.

Кожен з критеріїв є відносно самостійним, але, будучи складовими творчого потенціалу вчителя в цілому, вони є взаємозалежними. Дійсно, з одного боку, зміна певних особистісних ставлень, рис, якостей, рівня професійної компетентності змінює загальний потенціал особистості і, навпаки, потенціал особистості впливає на прояв тих чи інших показників у її структурі.

На підґрунті визначених параметрів, факторів і критеріїв, спираючись на методику експертних оцінок, розроблену Г. Дмитренком та Г. Єльніковою, нами створена кваліметрична модель творчого потенціалу вчителя (табл. 1).

З метою визначення вагомості факторів і критеріїв досліджуваного педагогічного феномену і з огляду на те, що творчий потенціал вчителя належить до досліджуваних явищ щодо яких недостатньо інформації, нами був використаний метод експертних оцінок або ранжування (метод Делфі).

При створенні цієї моделі ми керувалися загальновідомими в кваліметрії принципами [1; 6; 7; 9].

Як видно з таблиці, рівень творчого потенціалу як складного цілісного явища характеризується шістьма окремими факторами (Р), кожен із яких

задовольняє певні суспільні потреби і характеризується та оцінюється через систему критеріїв.

Таблиця

Кваліметрична модель творчого потенціалу особистості вчителя

Фактор, Р	Вагомість, Ф	Критерій, К	Вагомість, k	Рівень вияву (оцінка), v
1. Гуманістичний світогляд	0,15	1. Повага й довіра до особистості учня	0,4	
		2. Повага й довіра до колег	0,3	
		3. Повага й довіра до інших учасників навчально-виховного процесу	0,3	
2. Відчуття новизни	0,17	4. Здатність відмовлятися від орієнтації на авторитети	0,17	
		5. Здатність піддавати сумніву очевидне	0,17	
		6. Здатність уникати поверхових суджень (формулювань)	0,17	
		7. Чуттєвість до проблем	0,17	
		8. Концентрація уваги	0,16	
		9. Чіткість висловлювань	0,16	
3. Творчість мислення	0,17	10. Гнучкість, оригінальність, глибина проникнення в проблему	0,25	
		11. Уміння бачити знайомий об'єкт з нового боку (розвинутість фантазії)	0,25	
		12. Здатність виявляти, підтримувати, реалізовувати творчі можливості	0,25	
		13. Здатність викликати у свідомості нові образи й створювати з них нові комбінації	0,25	
4. Динамізм мислення	0,17	14. Здатність швидко змінювати прийоми дій у нових умовах	0,5	
		15. Здатність до швидкого та вільного переключення думок	0,5	
5. Перспективність мислення	0,17	16. Здатність помічати й формулювати альтернативи	0,5	
		17. Здатність до оцінних суджень і критичного мислення	0,5	
6. Готовність пам'яті	0,17	18. Володіння досить великим обсягом систематичних знань	0,5	
		19. Підпорядкованість і динамічність знань	0,5	

Визначення рівня сформованості творчого потенціалу вчителя доцільно проводити як самооцінку (задоволення особистих потреб), і як зовнішню оцінку з боку колег, вищих управлінських структур, батьків (задоволення суспільних потреб) тощо.

У цій моделі кожен фактор і критерій творчого потенціалу має вагомість у межах одиниці (тобто її частинах). При цьому сама одиниця символізує творчий потенціал як найвищу якість у цілому.

Рівень сформованості творчого потенціалу вчителя виражається середньо зваженою арифметичною залежністю.

Рівень вияву показників творчого потенціалу вчителя теж виражається в частинах одиниці і має такі норми: повна відповідність вимогам (так) – 1; частково позитивна відповідність вимогам (більше так, ніж ні) – 0,75; урівноважена відповідність вимогам (і так, і ні) – 0,5; частково негативна відповідність вимогам (більше ні, ніж так) – 0,25; повна невідповідність вимогам (ні) – 0.

Загальний рівень творчого потенціалу вчителя загальноосвітньої школи визначається за таким алгоритмом:

- 1) оцінюється рівень вияву критеріїв (v);
- 2) враховуючи значення вагомості кожного критерію, яке ми приймаємо за еталонну одиницю, підрахуємо відносну оцінку (P) для кожного фактора (за кваліметричною моделлю) за формулою:

$$D = \hat{O} \times \sum_1^n v_i k_i .$$

Загальна комплексна оцінка рівня творчого потенціалу вчителя знаходиться як середньо зважена арифметична залежність за формулою:

$$P_{\text{заг.}} = P_1 + P_2 + P_3 + P_4 + P_5 + P_6,$$

де $P_1, P_2, P_3, P_4, P_5, P_6$ – часткові оцінки факторів.

Висновок про рівень творчого потенціалу вчителя загальноосвітньої школи робиться на основі такої шкали: $0,8 \leq P \leq 1,00$ – високий рівень; $0,5 \leq P < 0,8$ – середній рівень; $0,00 \leq P < 0,5$ – низький рівень.

Відповідно до цієї шкали вважаємо за потрібне якісно охарактеризувати рівні творчого потенціалу вчителя.

Для високого рівня творчого потенціалу вчителя характерними є наявність індивідуальної стратегії вирішення професійних завдань (незалежно від варіативності ситуації зберігається стійка система принципів і професійних регуляторів); схильність педагога до пошуку оригінальних методичних і технологічних рішень професійних завдань будь-якого рівня складності, до роботи з будь-яким дітьми; високий рівень рефлексивних умінь.

Вчителі із середнім рівнем творчого потенціалу володіють інформаційними ресурсами, легко орієнтуються в нових напрямках інформаційної думки, вдало здійснюють цілепокладання у власній діяльності та діяльності учнів, приймають рішення відповідно до поставлених цілей, адекватно застосовують методи і технології навчання й виховання з урахуванням ін-

дивідуальних особливостей учнів, володіють засобами і прийомами рефлексії щодо власної діяльності і поведінки.

Для вчителів з низьким рівнем творчого потенціалу характерні, як правило, достатній рівень знань свого предмета, методики його викладання, прийомів і методів виховання, уміння (часто пов'язане з небажанням) знаходити необхідну педагогічну інформацію, використовувати інформаційні ресурси.

Рівень навичок спілкування середній, у рекурентних групах – сприйняття інформації, настороженість, боязнь зробити не так; участь у громадському житті – за дорученням адміністрації, орієнтація на рольову поведінку, засновану не на особистій, а загальній системі цінностей. Учителі з низьким рівнем творчого потенціалу володіють елементами рефлексії, але не вважають за потрібне рефлексувати. Вони схильні до самовдосконалення під керівництвом адміністрації.

Висновки. Розроблена таким чином модель дає можливість як виміряти рівень наявного творчого потенціалу вчителя, так і визначити ті його складові, які потребують додаткової уваги та впливу. Крім того, модель може бути використана при визначенні осіб, які мають виконувати завдання різного рівня складності й творчості.

Розвиток творчого потенціалу вчителя в системі післядипломної освіти – це проблема, вирішення якої на сьогодні не завершене. Подальшого вирішення потребують такі питання, як: удосконалення управління процесом розвитку творчого потенціалу педагога, розробка цільової програми розвитку творчого потенціалу вчителя, створення відповідного інноваційного середовища у закладі освіти і включення в нього кожного педагога тощо.

Література

1. Азгольдов Г.Г. О квалиметрии / Г.Г. Азгольдов, Э.П. Райхман. – М., 1973. – 172 с.
2. Бердяев Н.А. Самопознание: Опыт философской автобиографии / Н.А. Бердяев. – М., 1990.
3. Бухвалов В.А. Развитие учащихся в процес се творчества и сотрудничества / В.А. Бухвалов. – М. : Педагогический поиск, 2000. – 144 с.
4. Геращенко И.Г. Педагогическое творчество и формализм / И.Г. Геращенко // Школа. – 2000. – № 1. – С. 2–5.
5. Даниленко Л.І. Модернізація форм, методів діяльності директора загальноосвітньої школи / Л.І. Даниленко. – К. : Логос, 2002. – 180 с.
6. Дмитренко Г.А. Стратегічний менеджмент у системі освіти : навч. посіб. / Г.А. Дмитренко. – К. : МАУП, 1999. – 176 с.
7. Єльнікова Г.В. Основи адаптивного управління : тексти лекцій / Г.В. Єльнікова. – Х. : Основа, 2004. – 128 с. – (Серія “Бібліотека журналу “Управління школою”; Вип. 3 (15)).
8. Загвязинский В.И. Педагогическое творчество учителя / В.И. Загвязинский. – М., 1987. – 159 с.
9. Измерение качества продукции. Вопросы квалиметрии / [под ред. А.В. Гличева]. – М. : Издательство стандартов, 1976. – 86 с.
10. Кан-Калик В.А. Педагогическое творчество / В.А. Кан-Калик, Н. Никандров. – М. : Педагогика, 1990. – 140 с.
11. Рябова З.В. Моніторинг розвитку навчальної діяльності учнів загальноосвітнього навчального закладу : наук.-метод. посіб. / З.В. Рябова. – Х : Гімназія, 2004. – 72 с.